

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Зобов'язання страховика виплатити страхувальнику страхові виплати у разі настання страхового випадку є грошовим зобов'язанням, у разі невиконання якого одночасно можуть застосовуватись наслідки, передбачені як нормою ч. 2 ст. 625 ЦК України, так і нормами статей 549, 550 цього Кодексу

ПОСТАНОВА

Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

від 6 червня 2012 р.

(в и т я г)

У квітні 2011 р. К. звернувся до суду з позовом до закритого акціонерного товариства «Страхова компанія «Кремінь» (далі — ЗАТ) про стягнення пені, інфляційних втрат і трьох процентів річних.

Позовні вимоги позивач мотивував тим, що рішенням Апеляційного суду м. Києва від 17 листопада 2010 р. у справі за його позовом до ЗАТ постановлено стягнути на його користь страхове відшкодування за договором добровільного страхування наземного транспорту від 23 вересня 2004 р. в сумі 377 тис. 425 грн 61 коп. Ці кошти він отримав лише 17 березня 2011 р. під час примусового виконання рішення, тобто з простроченням більш ніж на п'ять років. Пославшись на викладене, К. просив стягнути з відповідача на підставі статей 23, 611, 624, 625 ЦК заборгованість за прострочення виконання зобов'язання з урахуванням індексу інфляції та трьох процентів річних від простроченої суми, а саме: 363 тис. 498 грн 60 коп. інфляційних втрат, 57 тис. 915 грн 75 коп. — три проценти річних від простроченої

суми, 12 тис. 454 грн 20 коп. пені та 20 тис. грн моральної шкоди.

Печерський районний суд м. Києва рішенням від 15 червня 2011 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 13 жовтня 2011 р., у задоволенні позову відмовив.

Ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 листопада 2011 р. К. відмовлено у відкритті касаційного провадження.

22 лютого 2012 р. К. звернувся із заявою про перегляд цієї ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ з підстав неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, а саме: статей 624, 625, ч. 9 ст. 267 ЦК.

Як приклад неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних право-

відносинах, К. навів такі судові рішення: ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 жовтня 2011 р. у справі за позовом про стягнення пені та відшкодування збитків; від 23 червня 2011 р. у справі за позовом про стягнення трьох процентів річних, інфляційних збитків та відшкодування моральної шкоди; від 23 вересня 2011 р. у справі за позовом про стягнення страхового відшкодування; ухвалу Верховного Суду України від 29 жовтня 2008 р. у справі за позовом про стягнення неустойки, відшкодування моральної шкоди, визнання права власності на майно; ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 31 серпня 2011 р. у справі за позовом про стягнення страхових виплат, пені та збитків; ухвалу Верховного Суду України від 5 грудня 2007 р. у справі за позовом про стягнення грошових сум та відшкодування моральної шкоди у зв'язку з порушенням зобов'язання за договором; ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 листопада 2010 р. у справі за позовом про захист прав споживачів та відшкодування шкоди; від 16 березня 2011 р. у справі за позовом про стягнення страхового відшкодування й моральної шкоди та визнання договору страхування наземного транспорту недійсним.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 23 квітня 2012 р. справу за позовом К. до ЗАТ про стягнення грошових сум допустив до провадження Верховного Суду України в порядку гл. 3 розд. V ЦПК з підстав неоднакового застосування ч. 2 ст. 625 ЦК.

Перевіривши матеріали справи та наведені в заяві доводи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що заява підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

За змістом п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК заява про перегляд судових рішень у цивільних справах може бути подана виключно з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

Суди встановили, що 23 вересня 2004 р. К. та ЗАТ уклали договір добровільного страхування наземного транспорту — автомобіля марки «Мерседес».

9 вересня 2005 р. невідомі особи викрали належний позивачу автомобіль.

17 вересня 2005 р. порушено кримінальну справу за фактом викрадення зазначеного автомобіля.

Пунктом 5.14 договору страхування передбачено, що виплата страхового відшкодування при настанні страхового випадку «Викрадення» здійснюється в такому порядку: після порушення кримінальної справи за фактом викрадення застрахованого транспортного засобу страховик виплачує особі, яка має право на отримання страхового відшкодування, 30 % від розміру належного до сплати страхового відшкодування відповідно до п. 5.12 цього договору; після закінчення розслідування (винесення вироку, припинення, зупинення, закриття провадження в цій кримінальній справі) страховик виплачує решту страхового відшкодування.

14 листопада 2005 р. досудове слідство в кримінальній справі зупинено.

17 листопада 2010 р. Апеляційний суд м. Києва ухвалив рішення про задоволення позову К. про стягнення із ЗАТ страхового відшкодування в сумі 377 тис. 425 грн 61 коп. Ці кошти К. отримав 17 березня 2011 р. під час примусового виконання зазначеного рішення.

Відповідно до п. 6.5 договору страхування від 23 вересня 2004 р. в разі порушення строків виплати страхового відшкодування страховик сплачує страхувальнику пеню в розмірі 0,01 % від суми невиплаченого страхового відшкодування за кожну прострочену добу, але не більше 10 % від суми страхового відшкодування.

Ухвалюючи рішення про відмову в задоволенні позовних вимог К. у частині стягнення з відповідача пені, суди, з якими погодився суд касаційної інстанції, дійшли висновку про сплив позовної давності, передбаченої п. 1 ч. 2 ст. 258 ЦК, що відповідно до ч. 4 ст. 267 ЦК є підставою для відмови в позові.

Однак із цим висновком не можна погодитись із таких підстав.

Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 258 ЦК позовна давність в один рік застосовується, зокрема, до вимог про стягнення неустойки (штрафу, пені).

Частиною 4 ст. 267 ЦК передбачено, що сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові.

Згідно зі ст. 549 ЦК неустойкою (штрафом, пенєю) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторowi у разі порушення боржником зобов'язання. Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно викона-

ного зобов'язання (ч. 2 ст. 549 ЦК). Пенєю є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання (ч. 3 ст. 549 ЦК).

Відповідно до ч. 1 ст. 550 ЦК право на неустойку виникає незалежно від наявності у кредитора збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання.

Аналогічні положення щодо зобов'язання страховика сплатити неустойку в розмірі, установленому договором або законом у разі несплати страховиком страхувальникові або іншій особі страхової виплати, передбачено в ст. 992 ЦК.

Таким чином, пеня — це санкція, яка нараховується з першого дня прострочення виконання зобов'язання й до того дня, доки зобов'язання не буде виконано.

З огляду на те, що зобов'язання фактично було виконане 17 березня 2011 р., висновок судів попередніх судових інстанцій про пропущення К. позовної давності є помилковим.

Суди також дійшли помилкового висновку про те, що вимоги позивача про стягнення інфляційних втрат і трьох процентів річних від простроченої суми, передбачених ч. 2 ст. 625 ЦК, є безпідставними, оскільки правовідносини сторін виникли не з порушення грошового зобов'язання, а з примусового виконання рішення суду та регулюються нормами законодавства про виконавче провадження. Крім того, на думку суду, норма ч. 2 ст. 625 ЦК не підлягає застосуванню, тому що сторони встановили інший розмір пені, що підлягає стягненню.

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні ч. 2 ст. 625 ЦК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України керувалася таким.

Частиною 2 ст. 625 ЦК передбачено обов'язок боржника, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

Відповідно до ч. 1 ст. 509 ЦК зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

За договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором (ч. 1 ст. 901 ЦК).

Отже, договір про надання послуг (зокрема, страхових) є складним зобов'язанням, що органічно поєднує між собою: по-перше, правовідношення, в якому виконавець повинен надати послугу, а замовник наділений правом вимагати виконання цього обов'язку; по-друге, правовідношення, в якому замовник зобов'язаний оплатити надану послугу, а виконавець має право вимагати від замовника відповідної оплати.

Проаналізувавши норми статей 524, 533—535, 625 ЦК, можна дійти висновку, що грошовим є зобов'язання, яке виражається в грошових одиницях України (грошовому еквіваленті в іноземній валюті), тобто будь-яке зобов'язання зі сплати коштів.

Таким чином, грошове зобов'язання — це таке правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана сплатити гроші на користь другої сторони (кредитора), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

У ч. 3 ст. 510 ЦК визначено, що якщо кожна із сторін у зобов'язанні має одночасно і права, і обов'язки, вона вважається боржником у тому, що вона зобов'язана вчинити на користь другої сторони, і одночасно кредитором у тому, що вона має право вимагати від неї.

Отже, грошовим слід вважати будь-яке зобов'язання, що складається, зокрема, з правовідношення, в якому праву кредитора вимагати від боржника виконання певних дій відповідає кореспондуючий обов'язок боржника сплатити гроші на користь кредитора.

Правовідношення, в якому замовник зобов'язаний оплатити надану послугу в грошах, а виконавець має право вимагати від замовника відповідної оплати, тобто в якому передбачено передачу грошей як предмета договору або сплату їх як ціни договору, є грошовим зобов'язанням.

Саме до останнього виду грошових зобов'язань належить укладений сторонами договір про надання послуг, оскільки ним встановлена ціна договору — страхова сума.

Крім того, слід зазначити, що ст. 625 розміщена в розд. I «Загальні положення про зобов'язання» кн. 5 ЦК, а тому її дія поширюється на всі зобов'язання, якщо інше не передбачено в

спеціальних нормах, які регулюють суспільні відносини з приводу виникнення, зміни чи припинення окремих видів зобов'язань.

З огляду на викладене слід дійти висновку про те, що правовідносини, які склалися між сторонами на підставі договору добровільного страхування наземного транспорту, є грошовим зобов'язанням.

Таким чином, зважаючи на юридичну природу таких правовідносин сторін, як грошові зобов'язання, на них поширюється дія ч. 2 ст. 625 ЦК як спеціальний вид цивільно-правової відповідальності за прострочення виконання зобов'язання.

Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 624 ЦК, якщо за порушення зобов'язання встановлено неустойку, то вона підлягає стягненню в повному розмірі, незалежно від відшкодування збитків.

Разом з тим згідно із ст. 536 ЦК за користування чужими грошовими коштами боржник зобов'язаний сплачувати проценти, якщо інше не встановлено договором між фізичними особами. Розмір процентів за користування чужими грошовими коштами встановлюється договором, законом або іншим актом цивільного законодавства. На відміну від процентів, які є платою за користування чужими грошима, неустойка є засобом забезпечення виконання зобов'язання.

Аналіз правових норм, зокрема статей 536, 549, ч. 2 ст. 625 ЦК, дає підстави для висновку про те, що проценти та неустойка є різними правовими інститутами, обмеження можливості одночасного застосування яких законом не встановлено.

На відміну від практики застосування судами касаційної інстанції положень ч. 2 ст. 625 ЦК, згідно з якою в разі порушення стороною договору своїх грошових зобов'язань законодавство не виключає можливості одночасного стягнення з боржника пені (ч. 3 ст. 549 ЦК), індексу інфля-

ції та трьох процентів річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом (ч. 2 ст. 625 ЦК), у справі, яка переглядається, касаційний суд дійшов протилежного висновку внаслідок помилкового ототожнення різних правових понять: пені (ч. 3 ст. 549 ЦК) і процентів за користування чужими грошовими коштами (ст. 536, ч. 2 ст. 625 ЦК).

Отже, суд касаційної інстанції безпідставно не застосував до спірних правовідносин норму ч. 2 ст. 625 ЦК, що призвело до неправильного вирішення справи.

Саме такі правові висновки зробили суди касаційної інстанції в ухвалах, наданих заявником на підтвердження неоднакового застосування норм матеріального права.

Разом з тим суди дійшли обґрунтованого висновку про відмову в задоволенні позову в частині моральної шкоди, оскільки ні договором страхування, ні законом таке відшкодування не передбачено.

Зазначений висновок ґрунтується на вимогах ст. 611 ЦК, відповідно до якої відшкодування моральної шкоди в разі невиконання зобов'язання допускається, якщо такі наслідки передбачені законом або договором.

За таких обставин, керуючись статтями 360², 360³, 360⁵ ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України заявила К. задовольнила частково: ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 листопада 2011 р. про відмову у відкритті касаційного провадження у справі в частині відмови в задоволенні позову про стягнення пені, інфляційних втрат і трьох процентів річних від простроченої суми скасувала, справу в цій частині передала на новий розгляд до суду касаційної інстанції.